

Transicions, il·lusions, frustracions i esperances

Jordi Borja

UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

jborjas@uoc.edu

Rebut: 03/06/2017

Acceptat: 07/09/2017

RESUM

El franquisme va ser una dictadura brutal, però no sempre va ser igual. En els anys quaranta i cinquanta es va viure en una dictadura similar a les feixistes, en un clima de guerra civil, de repressió i de terror. La societat vivia en la por i en la submissió. Les minories resistents eren heroïques, però no modificaven el règim polític. Durant els anys seixanta, sectors de la societat comencen a perdre gradualment la por; l'Estat no controla la vida social ni la quotidianitat en l'ús de la llengua; es desenvolupa la lluita sindical malgrat la repressió; el món universitari i cultural menysprea el franquisme i, a finals dels anys seixanta, emergeixen demandes i protestes socials als barris populars. En aquest marc, els nuclis polítics, la majoria d'esquerres i nacionalistes, comencen a arrelar en els àmbits més crítics del règim. La Transició *pactada* era gairebé inevitable. La majoria de la societat no volia la continuïtat del franquisme, encara que temien un canvi traumàtic i violent. El resultat va ser un inici democràtic formal. Tanmateix, el franquisme institucional estava present en les Forces Armades, en l'alta burocràcia, en la Judicatura, etc. La Transició va ser un inici de democratització.

Paraules clau: transicions, resistències, societat de la por i el terror, mites i esperances, transició pactada i perversa.

ABSTRACT. *Transitions, dreams, frustrations, and hopes*

Francoism was a brutal dictatorship, but it was not always that way. During the 1940s and 1950s, people in Spain lived under a dictatorship like that of other fascist dictatorships, in a civil war atmosphere of repression and terror. Society lived in fear and/or submission; resistant minorities were heroic, but they did not change the political regime. In the 1970s, some segments of society gradually began to lose their fear; the Spanish state no longer controlled social or daily life regarding the use of language; the fight of the trade unions grew despite State repression; universities and cultural spheres despised Francoism and, by the end of the decade, social demands and protests emerged in working-class neighbourhoods. In this context, the political cores—most of the left as well as nationalists—began to take root in the most critical areas of the regime and an 'agreed transition' became almost inevitable. Most of society did not want the Franco regime to continue, but they also feared a traumatic and violent change. The result was a formal democratic beginning. However, institutional Francoism was still present, for example, in the armed forces, the upper echelons of bureaucracy, and the Judiciary. Transition was the beginning of democratisation.

Keywords: transitions, resistance forces, society of fear and terror, myths and hopes, agreed and perverted transition.

SUMARI*

De la resistència a la Transició, entre la realitat i la il·lusió, entre la por i l'esperança

Esperança, frustració i els mites de la Transició

Mites i contramites a la recerca de noves utopies per camins més reals que mítics

- Del mite angelical al mite demonitzat

- Hi podien fer alguna cosa més les organitzacions d'esquerra que van combatre cara a cara la dictadura?

Immobilisme polític i el possible nou horitzó a la recerca de la política real i una estratègia que acoste a la utopia

Conclusió

Referències bibliogràfiques

* Article traduït per Verònica Zaragoza.

Autor per a correspondència / Corresponding author: Jordi Borja, UOC-Gestió Ciutat i Urbanisme. Rambla del Poble Nou, 156, 08018 Barcelona.

Suggeriment de citació / Suggested citation: Borja, J. (2018). Transicions, il·lusions, frustracions i esperances. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 132(1), 25-38. doi: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.132-1.3>

DE LA RESISTÈNCIA A LA TRANSICIÓ, ENTRE LA REALTAT I LA ILLUSIÓ, ENTRE LA POR I L'ESPERANÇA

«La resistència és tenir esperança», va escriure René Char.¹ A Espanya hi va haver sempre resistència, malgrat la derrota militar i la massacre repressora iniciada amb la guerra. El terror repressor s'hi va aplicar des dels primers dies de la guerra; simplement la no adhesió a l'Alçament era suficient per a matar amb judici o sense.² Les dècades dels quaranta i cinquanta van ser anys, no només de postguerra i de misèria, sinó també de terror. S'hi va forjar un Estat totalitari que va implantar els afusellaments, les llargues condemnes de presó i les tortures davant de qualsevol indici de propaganda contrària al règim polític. Qualsevol acte d'oposició o de suport als resistents, o qualsevol intent de conflicte social era un motiu suficient per a ser detingut i condemnat. La por col·lectiva i el refugi en la privacitat van ser les característiques principals de la societat espanyola. No obstant això, hi va haver resistència, armada fins i tot en els anys quaranta, o social i intel·lectual en els cinquanta. Els comunistes, òbviament, però també anarquistes, sindicalistes, nuclis catòlics i nacionalistes i, fins i tot, dissidents de

la dictadura. Però van ser minories actives amb difícil arrelament en la societat i amb suports precaris. Una part important de la població mitjana i amplis sectors populars que no eren favorables i que, fins i tot, eren molt contraris a la dictadura, estaven paralitzats per l'autoritarisme repressor. El temor a l'Estat, al Govern i als militars es va implantar en els gens dels espanyols. En els anys seixanta i setanta el totalitarisme es va esquarterar, va perdre el rígid control sobre una societat canviant, però hi va quedar latent la marca del terror, de la Guerra Civil i de la violència política.

Les minories actives antifranquistes i d'esquerres van imaginar, però, un enderrocament de la dictadura, una insurrecció popular pacífica i una promesa democràtica ideal. Una democràcia com a avantsala de transformació social, un avanç cap al socialisme. La resistència civil confrontada a la duresa del franquisme generava esperances consoladores, alguna cosa semblant als exiliats que cada any brindaven pel retorn pròxim a una Espanya democràtica.³ La realitat era més complexa. Certament, a partir dels anys seixanta, la societat es va anar traient la llosa feixistoide i del nacionalcatolicisme de les dues primeres dècades de la postguerra. Es van obrir bretxes en la quotidianitat, en les cultures identitàries, en la vida universitària i en la intel·lectualitat, amb moltes limitacions en la producció de llibres i publicacions, en les associacions ciutadanes i de barris, en l'església de base, etc., i especialment, en les fàbriques, en les

1 René Char (1907-1988), un dels grans poetes i destacat combatent contra l'ocupació alemanya (va ser cap de grup en el *maquis*). Dos dels seus llibres van ser escrits durant la Resistència: *Seuls demeurent* i *Feuillets d'Hypnos*. Inicialment, va participar en la fundació del surrealisme, amb Aragon i Éluard (posteriorment comunistes) i Breton (pròxim al trotskisme). Char, republicà i d'esquerres, després de la guerra, es va manifestar contrari al comunisme estalinista.

2 La gran petita joia que és *Los girasoles ciegos*, d'Alberto Méndez, ho sintetitza a l'inici. L'oficial de l'exèrcit franquista es *rendeix* als republicans el dia anterior al final de la guerra. Pres juntament amb aquests pels franquistes, és jutjat per traïció i declara: «Preguntat sobre si són les glorioses gestes de l'exèrcit nacional la raó per a traïr la Pàtria, respon: que no, que la verdadera raó és que no vam voler llavors guanyar la guerra al Front Popular. Preguntat sobre si no volíem guanyar la *gloriosa cruzada*, què és el que volíem?, el processat respon: volíem matar-los».

3 Recorde com, al París dels anys seixanta, en arribar al Nadal, exiliats i fins i tot dirigents comunistes o anarquistes brindaven «l'any que ve, tots a Madrid» o al seu poble. Retenia el meu escepticisme. És el fons metafísic del pensament revolucionari. Com diria Marx, «la religió és l'opi del poble», però també «el sospir de l'oprimit». És l'esperança més o menys utòpica el que dóna ànim per a resistir a l'enorme superioritat de les forces repressores.

mines; fins i tot al camp es va forjar a poc a poc un important moviment sindical, molt lentament en els cinquanta, en el marc oficial, i després més ràpidament en els seixanta, i ja amb plena autonomia amb les Comissions Obreres (CCOO).

La societat anava creant espais de llibertat, però l'Estat dictatorial mantenia la seua gran capacitat repressora i controlava les cúpules i els principals comandaments dels aparells polítics o parapolítics, com el conjunt de les administracions públiques, la Judicatura, les Forces Armades i els cossos policials, l'Església, els grans mitjans de comunicació, les elits empresarials, etc. La relació de forces no feia possible un canvi polític radical, de la dictadura a la democràcia; la volta de la truita no seria fàcil ni total. La societat començava a expressar-se i aquest potencial mobilitzador es va anar desenvolupant en la dècada dels setanta. Però l'Estat mantenia la seua força coactiva que no tolerava que es qüestionés el sistema polític derivat de la Guerra Civil.

Aquesta era la realitat. La societat no podia demolar l'Estat vigent, però tampoc aquest no podia regular la societat. S'enfrontaven un model d'Estat immobilista i sense més legitimació que la força de la por i la repressió, contra les forces resistents, creixents però minoritàries i portadores d'una utopia democràtica i social. La societat, en gran part, era el *públic*; aspirava a una democràcia tranquil·la, sense pagar-ne costos. Les majories socials tenien arrelades la por i la violència, se sentien alienes o impotents davant la *política*, tendien al *consens passiu* gramscian, amb aspiracions més liberals que republicanes, molt europeistes i molt poc, o gens, revolucionàries. L'esperança democràtica arrelava en la societat espanyola, encara que mesclada amb pors davant la hipotètica violència, el buit polític després de la mort del dictador, les (dubtoses) iniciatives revolucionàries. S'ha de tenir en compte que les esquerres resistents estaven hegemnitzades pels comunistes, que en representaven no solament l'horitzó futur revolucionari, sinó que també eren identificats amb l'altre bàndol de la Guerra Civil. Els comunistes no eren suficientment forts per a

liderar un antifranquisme majoritari, però ho eren per a generar temor en les majories passives i, fins i tot, en l'antifranquisme moderat, incloent-hi la cúpula socialista.

ESPERANÇA, FRUSTRACIÓ I ELS MITES DE LA TRANSICIÓ

L'esperança democràtica es va concretar o va semblar possible després de la mort del dictador. Una esperança que comportava temors més o menys explícits. Les cúpules polítiques del franquisme no tenien lideratges forts ni cohesió interna, però estaven inserides en tots els aparells de l'Estat. Els sectors empresarials necessitaven integrar-se a Europa, la qual cosa precisava inventar un marc de democràcia formal, encara que eren especialment sensibles a la conflictivitat social i al debilitament de l'ordre establert. Les classes mitjanes i populars, especialment les generacions que van conèixer la guerra o la llarga postguerra dels anys quaranta i cinquanta, tenien arrelat el temor a la violència i a la repressió. La mobilització social es multiplicava molt pacíficament, conscients com eren els líders i els quadres dels partits antifranquistes i de les organitzacions socials que s'estava en el tall de la navalla.⁴ La pressió democratitzadora era, a la llarga, imbatible, però els aparells de l'Estat vigents només podien ser desmuntats en els aspectes més visibles si es feia pacíficament, si es neutralitzaven des de dins, cosa que exigia pactes més o menys explícits o tàcits. I així va ser. La Llei de reforma política, no acceptable per part de l'antifranquisme, va ser aprovada pel 90 % de la ciutadania per mitjà d'un

---

4 L'assassinat dels set membres del principal col·lectiu d'advocats laboralistes, vinculats a CCOO, al gener de 1977, va generar un enorme impacte electoral a tot el país. Els assassins pertanyien a una xarxa d'extrema dreta vinculada obertament als sectors més immobilistes dels aparells de l'Estat, polítics i militars. CCOO i el Partido Comunista de España (PCE) van tenir la intel·ligència d'organitzar una extraordinària manifestació que va ocupar tot el centre de Madrid, sense crits ni pancartes, amb un servei d'ordre disciplinat, en un impressionant silenci, sense signes de violència. Una demostració de força, però també una voluntat de declarar una transició pacífica, *de facto* pactada.

referèndum, en unes circumstàncies discutibles, ja que aquest va ser convocat pel Govern sense que l'oposició, encara no legalitzada, pogués fer-se sentir per la majoria de la població. Només els comunistes i l'extrema esquerra hi van fer campanya en contra. Es va iniciar la Transició.

Es va obrir la comporta al procés democratitzador, a la Constitució i als avatars del procés. A l'inici es va plantejar una fórmula a mitges, o de democràcia molt limitada, amb una monarquia hereva de la dictadura, amb escassos continguts socials, entre partits que s'alternaren per mitjà d'eleccions sense qüestionar les bases polítiques pactades i l'economia capitalista, i amb moltes objeccions quant al reconeixement de les nacionalitats històriques. ¿L'altra alternativa era una democràcia amb vocació transformadora, republicana, que creés l'estat del benestar, que concedís el dret a l'autodeterminació de les nacionalitats, que promogués una democràcia a tots els nivells de la societat? Aquesta era l'alternativa desitjada per l'antifranquisme actiu, resistent i difícilment renunciabile. Però ni la reforma *limitada* era acceptable per part de l'antifranquisme, ni la ruptura desitjable era possible per les múltiples resistències i temors. El resultat lògic va ser buscar-hi camins intermedis. El dilema es va establir entre un avanç democratitzador o una regressió autoritària.⁵

5 En el període comprés entre la mort de Franco (1975) i les eleccions que va guanyar el PSOE (1982), hi havia una impressió generalitzada, tant en les elits polítiques i econòmiques com en el conjunt de la societat espanyola, que en qualsevol moment podia donar-se un colp d'Estat politicomilitar autoritari i repressiu. La legalització del PCE, l'ofensiva terrorista, el renaixement de les nacionalitats, el temor a represàlies per les múltiples malifetes dels aparells franquistes, la ideologia de les cúpules militars, de la Judicatura i d'una part dels mitjans i de l'Església que menyspreaven la democràcia, ho feia possible. Si bé els governs europeus tendien a afavorir la democratització espanyola, encara que molt discretament, el Govern dels Estats Units, per mitjà del secretari d'Estat (de fet, el número dos del Govern), quan va saber de l'intent de colp d'Estat amb els parlamentaris segrestats per la Guàrdia Civil i per forces militars (1981), es va limitar a una declaració que considerava que era una qüestió interna de l'Estat espanyol.

El primer resultat pactista van ser els Acords de la Moncloa, que va ser un pacte amb partides d'austeritat immediates i compromisos a mig termini, en gran part incomplets.⁶ Però el canvi polític institucional va ser alguna cosa més que un maquillatge de la dictadura; fou un inici real democratitzador, amb limitacions i ambigüitats, però que obria un procés cap a la democràcia. Es van legalitzar els partits, fins i tot el comunista,⁷ una qüestió clau. Es van celebrar eleccions lliures i amb sufragi universal. Es va elaborar i es va aprovar una Constitució que tenia un potencial desenvolupament democratitzador, però amb frens i possibles marxés arrere.⁸ No obstant això, la Transició es va engegar amb més resistències conservadores que iniciatives democratitzadores.

La Transició iniciada, pactada i pacífica, va viure un sobresalt que va tenir conseqüència: el colp militar fallit del febrer de 1981. Aquest va consolidar la monarquia imposada i legitimada davant l'opinió pública (malgrat les ambigüitats del cap d'Estat). La por va tornar (si és

6 Els acords d'austeritat favorables als sectors empresarials van afectar els treballadors (desocupació, inflació sense augments salarials). Les contrapartides, com les polítiques públiques reindustrialitzadores i generadores d'ocupació i el control dels bancs i empreses que es van liberalitzar i van rebre ajudes, en gran part, no es van acomplir.

7 El PCE va haver de pagar un dur peatge simbòlic: acceptar la monarquia, la bandera i l'himne que van ser del franquisme i de l'Espanya negra. La legalització va ser una decisió audaç per part de Suárez mentre que el PSOE pressionava Carrillo perquè n'assumís la no legalització i perquè constituïssen una associació més àmplia i sense referències al PCE. Carrillo s'hi va oposar; el PCE va ser la columna vertebral de la resistència a la dictadura i va demostrar la seua vocació democràtica. El Govern va reconèixer finalment la legalització del partit *in extremis*, a punt de celebrar-se les primeres eleccions (1977), a canvi d'aquest peatge. Al líder del PCE li van imposar un ultimàtum amb un termini gairebé d'hores per a pagar-lo.

8 Un exemple n'és l'ambivalència de la Constitució respecte a les nacionalitats. Se'ls reconeix un estatus especial, que podria fins i tot derivar en una federalització o confederalització, però, al mateix temps, es proclama que Espanya és indissoluble i es limiten considerablement les competències a conveniència dels governs centrals, que poden fins i tot forçar els governs autonòmics a obeir els seus requeriments.

que se n'havia anat) a amplis sectors de la societat i de la classe política. S'hi afegia l'acció terrorista d'ETA i la guerra bruta del Govern. El centredreta dialogant es va anar dissolent i el propi partit va eliminar Suárez del joc. Hi va emergir la dreta conservadora vinculada a la cúpula de l'Església, de l'Exèrcit, de l'alta Administració de l'Estat i de l'empresariat dur. Un PSOE espantat, però amb vocació de poder, hi va veure la seua oportunitat a canvi de reinterpretar la Transició. La Llei orgànica d'harmonització del procés autonòmic (LOAPA) estava destinada a reduir a mínims les autonomies.⁹ Les polítiques neoliberals es van expandir sota el Govern de Calvo Sotelo. La dreta, en procés de reconstrucció, no tenia possibilitats de guanyar les eleccions; el PSOE hi apareixia com el partit disposat per a desenvolupar i limitar la Transició segons els interessos dels poders fàctics.¹⁰

El PCE en resultà victoriós i derrotat alhora. Va ser la columna vertebral de la resistència antifranquista, el partit dels moviments i les organitzacions socials, el paladí de les polítiques unitàries, de la reconciliació nacional, de la defensa de la democràcia política, de la convergència entre les forces del treball i de la cultura, del dret de les nacionalitats i, abans de res, de la voluntat constructiva i pacífica d'un bloc social i polític de la gran majoria per a acabar amb la dictadura i crear una democràcia progressista. En la Transició va assumir els compromisos i els pactes per a fer possible l'inici democratitzador. Però va ser marginat i la seua presència en les institucions centrals va ser mínima, quasi simbòlica. Hi va

ajudar el sistema electoral.¹¹ Només va tenir accés als governs locals i, en alguns pocs casos, a governs autonòmics. La militància del PCE i del PSUC, amb un fort arrelament entre les classes treballadores i també en els mitjans intel·lectuals i professionals, va quedar frustrada i amb freqüència es van buscar víctimes espiatòries en l'eurocomunisme o en la dirigència. Ambdós partits van ser atacats des de dins i des de fora, a vegades directament, altres vegades de forma indirecta, per part dels socialistes i de la dreta, dels poders fàctics i dels mitjans de comunicació. I també pels soviètics, que veien en l'eurocomunisme (comunisme democràtic) un enemic que deslegitimava el sistema autoritari de l'URSS i que se sentia denunciat per la submissió dels pobles del bloc soviètic. La suma de les esperances frustrades i l'incompliment de les expectatives de la militància, que els mateixos dirigents van estimular per a mantenir l'ànim, hi van provocar conflictes interns, ruptures i escissions. Van aparèixer nous partits grupusculars que s'autodefinien com a comunistes o revolucionaris i que van acabar per confondre els votants. L'electorat, en gran part, es va inclinar cap al vot útil del PSOE, o bé s'hi va abstenir. La influència exercida en les dècades dels vuitanta i noranta va ser escassa, excepte en bastants governs locals, en el sindicalisme de CCOO, en alguns sectors intel·lectuals i professionals, o en alguns moviments sociopolítics (de barris, ecologistes, feministes o nacionalistes de la perifèria).¹²

Els governs del PSOE (1982-1996) hegemonitzaren la posttransició. Hauria pogut ser una segona Transició, o s'hauria pogut democratitzar la democràcia incipient que s'havia encartonat com una superestructura

9 La LOAPA va ser retallada quasi íntegrament pel Tribunal Constitucional (TC), però l'abús de la legislació bàsica, les sentències del TC degudament modificat i la resistència a transferir competències i recursos van retallar el desenvolupament autonòmic.

10 Els governs del PSOE van realitzar avanços respecte als drets individuals i socials (educació i sanitat) i es va aprovar l'Estatut dels Treballadors, però les grans centrals sindicals, UGT i CCOO, van promoure importants vagues a causa de la falta de polítiques públiques de generació d'ocupació i d'augment dels salaris més baixos. El PSOE va renunciar a promoure la memòria històrica democràtica de l'antifranquisme i va frenar el desenvolupament de les autonomies i de les nacionalitats.

11 La suma de la circumscripció provincial i la llei d'Hondt afavoreixen els dos partits més votats. El PCE (després Izquierda Unida), que va ser la tercera força política, hi va quedar com a força residual. Si el sistema fos proporcional, hi hauria obtingut una força capaç de competir per a ser candidat a governar. Amb la meitat dels vots, a penes pogué aconseguir deu vegades menys de diputats. Fins i tot, un partit de base regional o de nacionalitat, amb deu vegades menys de vots, podria duplicar els seus diputats.

12 Vegeu Borja (2011, 2012).

formal que permetia respirar a la societat, però que no facilitava la participació política ni la reducció de les desigualtats. Es van reconèixer gradualment drets individuals i es van desenvolupar polítiques socials (educació, sanitat, protecció social, Estatut dels Treballadors). Però es va optar per la desindustrialització, les privatitzacions i es van deixar anar les regnes del sistema financer. El neoliberalisme va impregnar les polítiques econòmiques. La classe política socialista i els seus entorns es van acostumar a freqüentar els poders fàctics econòmics i l'alta burocràcia. Es va censurar la memòria històrica i es va substituir la cultura política de l'omnipotència de l'Estat repressor i del nacionalcatolicisme per l'afany de guanyar diners com fos, i es va fer una exaltació del consum i de l'individualisme. El PSOE, l'esquerra institucional, va crear una imatge de democràcia conservadora i oligàrquica, còmplice o sotmesa als poders fàctics. Així la van anar percebent amplis sectors populars i dels joves, fins i tot molts dels que van votar el PSOE. Però s'havia perdut una gran oportunitat, la segona Transició, la democratització d'una democràcia iniciada i ràpidament pervertida.¹³

És ben sabut que es va donar una mitificació de la Transició, una irritant falsificació històrica que es va difondre a tot el món. El missatge va ser que tot s'hi va pactar entre elits polítiques del franquisme i de l'oposició (majoritàriament la que no va combatre el franquisme en vida del dictador). Mentrestant, els ciutadans es van limitar a ser-ne espectadors passius. No obstant això, va haver-hi mobilitzacions socials i polítiques i centenars de morts i, sobretot, un capital democràtic extraordinari acumulat al llarg de molts anys de lluita antifranquista. En anys recents es va anar construint el contramite de la Transició; un contramite que es va accentuar amb el temps, per la degeneració del PSOE i, especialment, pels governs del

PP. Intel·lectuals radicals, joves *movimentistes* i militants decebutos van denunciar la Transició. La van considerar una trampa, un retorn al passat o, si ho prefereixen, el continuisme sense Franco; el fre i marxa arrere de la incipient democràcia formal, una farsa, així com també la traïció dels líders de les esquerres.¹⁴ Va ser una reacció a la mitificació de la Transició, el trànsit pacífic, l'oblit de les lluites i de les repressions, la democràcia reduïda als procediments de representació limitada. La classe política amb molt poques excepcions, els mitjans de comunicació i nombrosos intel·lectuals i acadèmics mitificaren la Transició considerada com pacífica, rigorosa, que va promoure el desenvolupament del país i que va establir les llibertats desitjades.¹⁵ Els protagonistes van ser, alhora, mitificats: el rei principalment, però també els líders polítics. És la imatge que se'n va donar a la resta del món i que va acabar de consolidar internament el mite.¹⁶ El contramite, per la seua part, es va resumir en un acord entre un petit grup de personatges deslligats o traïdors del *poble*. En això coincidien amb els portadors del mite angelical. Però s'hi prescindia de la mobilització social que va anar en augment en la dècada dels setanta i que va fer extremadament difícil intentar mantenir el

13 La bibliografia sobre el PSOE, la Transició i els governs socialistes és molt nombrosa. Vegeu Molinero i Ysàs (2010); Julià (1989); Riquer i Culla (1994). Vegeu també l'original treball d'Andrade (2012). És significatiu, així mateix, el contingut crític del treball de Gutiérrez (2015), atès que va ser escrit quan acabava de tancar el seu mandat de diputat del PSOE, amb càrrecs de responsabilitat i després d'haver sigut secretari general de CC00.

14 Els dirigents polítics posteriors que van acusar de traïció els líders polítics del PSOE i del PCE, com Juan Carlos Monedero i Julio Anguita (Anguita i Monedero, 2013), saben, o haurien de saber, quines eren les circumstàncies d'aquell moment. Felipe González mai no va pretendre cap altra cosa que promoure un bipartidisme moderat, i Santiago Carrillo considerava que el canvi polític que seguiria al franquisme no podria anar més enllà de la democràcia occidental.

15 El PSOE es va col·locar en una posició centrista i amb vocació de governar ja. Va acceptar la democràcia limitada. El discurs de Felipe González de la campanya electoral que el va portar a la prefectura del Govern (1982) va sintetitzar el seu programa en «que Espanya funcione». Un any i mig abans s'hi havia produït el colp d'Estat fallit, que va espantar gran part de la classe política i de la societat. El procés democratitzador va avançar en alguns aspectes de caràcter social, però no de caire polític ni econòmic. S'hi va aplicar *de facto* alguna cosa semblant als dos dimonis d'Argentina (guerrilles revolucionàries i massacres militars). A Espanya es van silenciar les víctimes republicanes i, posteriorment, els militants resistents, i es va passar pàgina de les aberracions de la dictadura i dels seus còmplices (militars i policies, Església, corporacions, etc.).

16 El diari *El País* es va fer portaveu de la Transició i de la seua mitificació. Va contribuir a difondre'n el mite i a legitimar el llarg procés regressiu en els últims vint anys. Vegeu Sánchez-Cuenca (2016).

sistema polític del franquisme únicament maquillat. El contramite va ser considerar la Transició com un quasi continuisme del franquisme en l'economia, en el deficient tracte als sectors populars i a les nacionalitats, en l'estreta vinculació amb la cúpula de l'Església, en el manteniment d'una Judicatura en gran part procedent de la dictadura,¹⁷ en el no reconeixement de les lluites socials i democràtiques antifranquistes ni de les feroços repressions contra els republicans en la guerra i en la llarga postguerra. El que acabem de referir, en part, és així; encara que no tot és així.

Va ser un procés democratitzador iniciat, limitat i frustrat, però acceptat per la majoria de la societat. Falsejaríem la realitat si establíem una continuïtat amb el franquisme, encara que sí que és cert que hi ha una cultura política molt impregnada de reaccionarisme tradicionalista, franquista i tecnoburocràtic. Es va construir una estructura representativa amb el sufragi universal, però el vot individual no és igualitari, no solament per la legislació electoral sinó també —i això és més important— a causa que els ciutadans individualitzats no són tots iguals: diguem-ne que n'hi ha alguns *més iguals que uns altres*, per informació, capacitat d'utilitzar els mitjans més o menys manipuladors de la publicitat, la comunicació o el finançament de les candidatures, les vinculacions entre el poder econòmic i els partits polítics, etc.¹⁸ La democràcia no es limita a les eleccions. Hi ha altres formes complementàries de participar en la política com el rendiment de comptes, la iniciativa legislativa popular, la consulta o el referèndum, la gestió cívica, etc. La democratització suposa transformar estructures

socials i econòmiques, la qual cosa requereix diverses formes d'incidir en els processos polítics per part de la ciutadania perquè tots tendisquen a ser ciutadans cada vegada més «igualliers» (Balibar, 2010; 2014).

MITES I CONTRAMITES A LA RECERCA DE NOVES UTOPIES PER CAMINS MÉS REALS QUE MÍTICS

Del mite angelical al mite demonitzat

El mite d'una Transició angelical va pretendre que la democràcia iniciada fou exemplar, malgrat les imposicions anacròniques i autoritàries: monarquia, exigències militars, privilegis eclesials, impunitat dels facinerosos de la dictadura i dels que van abusar del poder per a enriquir-se. Es va difondre el mite que la democràcia va ser deslliurada pel rei acompanyat de personatges hereus del sistema anterior i opositors blans i respectuosos amb l'ordre establert, als quals es van afegir partits opositors molt poc presents en l'antifranquisme i candidats a líders amb una audàcia per a accedir al poder que no van tenir durant la dictadura, alguns liberals i republicans, i bastants socialistes, la majoria de nou encuny. Aquest mite va arrelar en la societat i en l'opinió internacional. El PCE va ser marginat; es va pretendre no legalitzar-lo, però el seu passat resistent, la capacitat de mobilització pacífica al carrer i la moderació democràtica podia fer-lo més perillós fora del sistema polític que dins.

Hi podien fer alguna cosa més les organitzacions d'esquerra que van combatre cara a cara la dictadura?

L'única força que hauria pogut promoure una mobilització insurreccional era el PCE-PSUC. A Madrid, Barcelona i grans ciutats, zones industrials i bastants pobles és probable que s'haguessen ocupat ajuntaments i potser fàbriques i universitats. Però les altres forces polítiques, des dels continuistes amb el franquisme i els reformistes procedents de la dictadura fins als socialistes, per activa o per passiva, ho haurien considerat una temptativa de colp d'Estat comunista i haurien donat suport a la reacció repressora, o bé haurien mirat cap a un altre costat. Hauria sigut un suïcidi polític. Les esquerres militants, amb hegemonia comunista, no

---

17 Un cas curiós, derivat de la temptativa del colp d'Estat de 1981, és el silenci respecte a la política de les cúpules militars. La repressió la promouen els governs i la legitima la Judicatura, com la *lleï mordassa* i tantes altres traïcions. Els colpistes militars van quedar fora de joc després del 81, o estan silenciats. Formalment, els caps militars es declaren professionals i, la majoria, constitucionalistes. Encara que, davant de la qüestió de les nacionalitats o la plurinacionalitat són molt susceptibles.

18 El sufragi universal és una conquesta democràtica indiscutible i indispensable, però té les seues limitacions. Els ciutadans voten individualitzats, *serialitzats*, com va escriure Sartre el 1971 en un article de *Les Temps Modernes*: no en el marc del seu entorn social i polític, en el seu àmbit orgànic, com a ciutadans actius o membres de la seua classe social.

eren, òbviament, prou fortes com per a imposar una transició democràtica com la que es va donar a França o a Itàlia el 1945, però eren suficientment fortes com per a fer por al bloc *occidental* i a una societat més temerosa que rebel. Les estructures de l'esquerra militant haurien sigut liquidades o marginades durant bastants anys. La força material de l'Estat estava intacta i, a més, hauria actuat sobre una base de *legimitat* internacional i nacional. A més a més, no cal oblidar que en el conscient o inconscient col·lectiu estava present la vocació repressiva dels aparells de l'Estat.¹⁹

La Transició va ser una farsa? En part, sí; va ser el mite angelical de considerar com el triomf de la democràcia allò que només va ser una democràcia limitada, més hereva del passat que constructora del futur. La

19 Em permet exemplificar el dilema de la militància resistent entre actuar en el tortuós procés de la Transició o forçar ruptures que poguessen superar els límits del pactisme, a mig camí entre reforma o ruptura. En la dècada dels anys setanta vaig ser responsable dels moviments populars (ciutadans) i de les polítiques municipals en la direcció del PSUC (també col·laborava estretament amb la direcció del PCE en aquests àmbits). Les primeres eleccions generals (1977) les van guanyar els *centristes* (UCD), amalgama de postfranquistes (reformistes o evolucionistes) i opositors conservadors o moderats. Però els socialistes i comunistes van guanyar en moltes ciutats grans i mitjanes. El govern centrista no tenia cap pressa a convocar eleccions municipals, ja que no es disposava d'estructures locals i els ajuntaments estaven quasi tots governats per personatges residuals del franquisme o dretans sense color polític ni reconeixement social. La direcció del PSUC em va demanar un informe sobre aquest tema. Hi vaig exposar que s'havien creat comissions cíviques en moltes ciutats de Catalunya, amb els partits polítics democràtics i organitzacions socials. Era molt viable ocupar els ajuntaments i suplantar els governants amb mínima o nul·la legitimitat. Inicialment, la gran majoria de la direcció va optar per aquesta iniciativa. No obstant això, s'hi va donar l'oposició del secretari general i la meua. El primer va considerar que el procés democratitzador s'havia posat ja en marxa; ens haurien denunciat com a antidemocràtics i colpistes i ens haurien marginat d'entrada. Per part meua, vaig argumentar que en els ajuntaments es produiria un caos: molts alts funcionaris no reconeixrien les noves autoritats i molt prompte els altres partits se'n retirarien (socialistes inclosos) i ens quedaríem solament acompanyats per algunes organitzacions socials o ciutadanes. El cost mínim més probable seria que arribaríem a les eleccions, ens responsabilitzarien de la paràlisi de l'ajuntament i perdríem, probablement, una part important del suport social. El PCE crec que ni tan sols s'ho va plantejar. En canvi, va formar comissions cíviques de control de la gestió municipal i en les primeres eleccions locals (1979) les esquerres van guanyar a la majoria de ciutats grans i mitjanes (a Catalunya i a altres zones d'Espanya).

monarquia hi va ser imposada, ja que en un referèndum, probablement, hauria guanyat la república (com el mateix Suárez, cap de Govern, va reconèixer més tard). El caràcter *indissoluble* d'Espanya, una concepció metafísica, va ser una exigència de la monarquia i de les forces armades. Es va reduir la democràcia a un conjunt de procediments de representativitat oligàrquica. No es va plantejar en cap moment la dimensió social i econòmica de la democràcia. I no hi va haver reconeixement de la República de 1931, ni de la lluita i massacre del poble republicà, ni de la lluita antifranquista.

Però, en part, no va ser una farsa. S'hi va construir un model d'Estat amb la Constitució de 1978 que restablí els principis bàsics de la democràcia liberal, promovia els drets individuals i la igualtat politicojurídica dels ciutadans i ciutadanes, reconeixia les nacionalitats històriques i deixava oberta la possibilitat de transformacions socials i econòmiques. Era una base de partida que podia avançar, tant respecte als drets socials, com als nacionals. No obstant això, hi va haver més regressions que progressos, principalment com a reacció a la temptativa de colp d'Estat (1981) i quan va governar el PP, a partir de mitjan dels anys noranta. A principis d'aquest segle, el Govern socialista de Zapatero va iniciar una segona transició que va ser frustrada per la crisi econòmica i la feblesa del PSOE.

La invenció d'un contramite va ser inicialment la frustració de la militància que va lluitar contra la dictadura i que esperava grans canvis polítics i socials. Però fou sobretot l'emergència de noves generacions que es van desenvolupar a partir de la Transició o, més tard, els que van assumir el contramite més radicalitzat, més ideològic, més primari i més basat en prejudicis que en coneixements. Allò positiu de la Transició i de les polítiques públiques socials i culturals s'hi donava com a banal, era considerat com a natural. Però la indignació, expressada en el 15M i més que justificada, es degué a una realitat present que no oferia esperança, una realitat que hi apareixia com a escandalosa: la corrupció, els enriquiments especulatiu, l'ostentació de la riquesa. Les generacions joves no se sentien representades pel

sistema de partits, els privilegis dels càrrecs públics i les complicitats d'aquests amb els poders econòmics, la desocupació, la formació adquirida però no vàlida per a entrar al mercat de treball, sentir-se sense futur a diferència de les generacions anteriors, la crisi econòmica gestionada amb els poders fàctics. S'hi va construir el mite negatiu de la Transició com a continuisme de la dictadura. S'identificava l'Estat present amb el de la dictadura; es devaluava fins a la negació total dels elements propis, encara que limitats, de la democràcia; es confonia l'opressió del franquisme amb les injustícies reals que patien els sectors populars, especialment les minories arribades d'altres països. En resum: es rebutjaven les actuals institucions. En comptes de descobrir les contradiccions del sistema politicoeconòmic, es va imposar una *nova política* molt primària (que després s'ha matisat i s'ha connectat amb els elements positius de la resistència antifranquista) que condemnava absolutament una realitat negra, tot i que era grisa.²⁰ El contramite va ser una construcció idealitzada, més inventada que analitzada, més prejudiciosa que rigorosa. El contramite enfosquia el món real, que està fet de conflictes, conquestes, regressions, esperances, fracassos i progressos.²¹

La denúncia generalitzada de la confusa classe política no només resulta inoperant (què ocorre si s'aconsegueix «que se'n vagen tots?»), també pot resultar equivocada i injusta. S'han demonitzat tots els partits polítics de la perversa Transició. Es va acusar la classe política, incloent-hi no

solament la dirigència socialista, també la comunista, de «traïdors»,²² de protagonistes d'un model d'Estat i d'economia al servei del gran capital i còmplices dels aparells hereus de l'Estat anterior. Però la gran majoria de la societat considerava que Espanya tenia una democràcia jove, no desenvolupada, amb molts residus autoritaris i amb una classe política poc educada, però similar a la dels països de la Unió Europea. Les majories socials no consideraven el sistema polític com un mer continuisme franquista i van acceptar, amb relativa paciència, la democràcia immadura i subdesenvolupada. Però amb el pas dels anys, amb la pobresa de la vida política i la pèssima gestió de la crisi econòmica d'inici de segle, s'hi va generalitzar el malestar, la indignació social i el rebuig de la classe política. El contramite va renàixer i va arrelar especialment entre les generacions posteriors a la Transició. Va ser un punt de suport per a promoure la nova política i va donar lloc a una nova i modesta utopia mobilitzadora. Hi mancava, però, el projecte polític; l'estratègia que es confrontés amb la realitat i l'organització que arrelés en la societat i en les institucions.

IMMOBILISME POLÍTIC I EL POSSIBLE NOU HORITZÓ A LA RECERCA DE LA POLÍTICA REAL I UNA ESTRATÈGIA QUE ACOSTE A LA UTOPIA

La irrupció de les noves forces polítiques —Podemos, En Marea, Comuns, Compromís, etc.— ha remogut l'aigua estancada de la política institucional espanyola. En aquest escenari continuen agitant-se els partits polítics governants, que ho són o ho han sigut, especialment, la troica conservadora, les dues dretes, i en la qual xipollegen els actuals dirigents socialistes. Pures paraules.

---

20 Un exemple sobre la naturalesa ambivalent de les institucions són els governs locals i autonòmics. En molts casos, especialment en l'àmbit local, s'han desenvolupat nombroses experiències polítiques de caràcter social, ambiental, cultural, urbanístic, de regeneració econòmica, de participació ciutadana, etc. Precisament els col·lectius joves han pogut experimentar les possibilitats de conquerir els governs locals i implementar-hi polítiques innovadores.

21 Els fonaments teoricopolítics de la nova política eren tan simpàtics com simples. En comptes d'analitzar-ne les contradiccions i les diferents formes de conflictitat, la política es basava en l'*apoderament* elemental de col·lectius en situacions límit que s'expressen mitjançant moviments socials intermitents i l'oferta abstracta de *models alternatius* amanits amb la metafísica radical de Laclau o de Negri. Una mescla d'anarquisme *soft* i neoliberalisme angelical.

---

22 Vegeu, per exemple, el llibre-diàleg ja citat entre dos personatges seriosos, que no són ni esquerrans sense experiència política, ni joves radicals: Julio Anguita i Juan Carlos Monedero; el primer, ex-secretari general del PCE; el segon, fundador de Podemos i un dels seus principals líders durant els primers anys. Monedero comença el llibre acusant el PSOE i el PCE de *traïdors*, i hi insisteix fins que Anguita accepta aquest qualificatiu. Recentment, el líder d'Esquerra Unida, Alberto Garzón, va sorprendre en una entrevista a *El País* en què, sense venir a tomb, va fer unes declaracions similars i va utilitzar l'acusació infamant de *traïció* de la direcció del PCE. Garzón ha sigut i és, al meu parer, un polític honest i assenyat, però les seues declaracions sols s'expliquen per oportunisme infantil.

Res no canvia. Prometen, però no acompleixen. Ixen als mitjans però cada vegada hi ha menys ciutadans que se'ls creguen. Encara que només siga el simple fet de llançar pedres en forma de denúncies i propostes que connecten amb la ciutadania i li demostren una mica de sensibilitat i conviccions, és suficient perquè els instal·lats en les institucions manifesten por i rebuigs. Per això, amenacen amb lleis *mordassa*, anuncien catàstrofes si arribessen al poder les noves forces polítiques i s'uneixen per a atrinxerar-se en els aparells blindats de l'Estat. Parafraçant Borges, «No els uneix l'amor sinó l'espant».²³

La Transició i el seu contramite va ser una de les seues raons de ser. No obstant això, les irrupcions dels joves indignats no procedeixen de l'antifranquisme; no el van viure i l'han conegut poc, o gens. I la Transició, amb prou faenes poden entendre-la. Els fets són coneguts. Però les relacions de força, les amenaces més o menys explícites o la quietud de gran part de la societat són difícils d'endevinar o d'imaginar. Tanmateix, aquestes generacions van tenir i tenen raons per a denunciar el que es va fer o no es va fer en la Transició. El que s'hi va fer de positiu, s'ho van trobar fet; va formar part del seu entorn *natural*. I, del que no s'hi va fer o es va quedar a mig fer, ara se'n paguen els costos. El resultat de la Transició no va ser l'esperat. Va ser pervertit per la monarquia, les cúpules polítiques governants, la Judicatura, l'alta administració i, en general, tots els que d'una forma o una altra han gaudit de quotes de poder i de privilegis.²⁴ En conseqüència, la Transició no va ser el que va poder ser. No va haver-hi una segona transició ja que, si bé es

van desenvolupar polítiques socials i es van promoure alguns drets polítics i civils individuals, hi va haver una interpretació regressiva respecte a les nacionalitats, al control públic democràtic de l'activitat econòmica i a la recuperació de la memòria històrica. La frustració de les generacions adultes en la Transició va tenir costos i també beneficis: es van conquistar drets però, en part, van ser més formals que una altra cosa. Les generacions posteriors han viscut un present gris i se'ls proposa un futur pitjor que el dels seus pares. La Transició va ser el que es va fer i com es va desenvolupar; és possible que no haja sigut el que va poder ser. No té sentit ara barallar-se pel passat, ni plantejar *una altra* Transició; ara hi ha una altra realitat que afecta no solament les generacions joves sinó també el conjunt de la societat. Es tracta de democratitzar la democràcia limitada i pervertida.²⁵

Una nova Transició, o millor dit, democratització promoguda per les noves generacions? Sí, però no solament, encara que aquestes n'han d'assumir el protagonisme. Hi ha altres actors presents, en molts casos, intergeneracionals. I ja no es tracta només de recuperar el que va semblar, però no va ser; democratitzar a tots els nivells el país i les institucions pròpies, el reconeixement de les nacionalitats, la recuperació de la memòria democràtica i l'accés real a la democràcia per als sectors populars. És també combatre l'economia especulativa, les desigualtats creixents, la corrupció política, la degradació dels drets laborals, la dissolució progressiva de la ciutat submergida per la dispersió urbanitzadora on es perd la ciutadania. El que no es va fer en el passat i el que s'ha degradat en el present s'entremesclen, com ocorre amb les generacions.

Un desafiament democràtic que expressa, per exemple, el moviment català: la impressionant mobilització que s'ha mantingut com a resultat de la provocadora, absurda i innecessària sentència del Tribunal Constitucional (2010), que ha derivat fins i tot cap

23 Borges va escriure, referint-se als habitants de Buenos Aires: «No ens uneix l'amor sinó l'espant», en el poema «Buenos Aires» del llibre *El otro, el mismo*, del 1964 (Borges, 1998).

24 Un exemple n'és la Constitució i les seues ambivalències. S'hi reconeixen les nacionalitats, però comencem malament amb l'absurd art. 2 que declara alguna cosa tan metafísica com «la unitat de la Nació espanyola, pàtria comuna i indivisible de tots els espanyols». Al qual s'afegia una distribució de competències, encara que el poder central acumula totes aquelles que considera d'«interés nacional» o pot desenvolupar «lleis bàsiques» que, a la pràctica, anul·len les competències decisòries. D'altra banda, mai s'aplica l'art. 9, punt 2, que legitima totes aquelles transformacions socials i polítiques que poden «remoure els obstacles que impedeixen o dificulten la plenitud (de la llibertat i igualtat) i faciliten la participació en la vida política, econòmica, cultural i social».

25 Hi va haver un inici de democratització, i també processos de desdemocratització. La redemocratització qüestiona el règim polític. Hi ha moments històrics en els quals la democràcia es confronta amb el marc politicojurídic existent. Vegeu Borja (2015; 2017).

a l'independentisme assumit per quasi la meitat de la ciutadania. La mobilització catalana ha posat en perill el règim polític però, al mateix temps, la força de l'independentisme dificulta una aliança o convergència amb els processos democratitzadors a Espanya. Cal tenir-hi en compte que els governs espanyols i la troica *constitucionalista* (PP, C's i PSOE), incapaços de dialogar i oposats a qualsevol consulta, multipliquen amenaces, menyspreen la plurinacionalitat del país i han contribuït molt al creixement accelerat de l'independentisme. L'existència de Podemos i dels moviments polítics en els països perifèrics de l'Estat espanyol pot contribuir a un acostament al moviment català. El reconeixement per part de Podemos de la pluralitat nacional, sent una força política d'àmbit espanyol, suposa una potencial alternativa a la dreta. L'emergència dels moviments polítics d'afirmació nacional identitària són més plurinacionals que independentistes, però tots tenen vocació democratitzadora i pactista. Hi han aparegut o s'han renovat forces polítiques nacionalistes o que reivindiquen la pròpia identitat i l'autogovern, i expressen greuges tant culturals com socioeconòmics. No solament a Catalunya i al País Basc, sinó també al País Valencià, a Galícia i, en menor grau, a les Illes Balears i a les Canàries, fins i tot a Aragó i a Navarra. Malgrat tot, ha sigut a Catalunya on s'ha radicalitzat l'independentisme, que representa ja la meitat de la població, mentre que l'altra meitat es divideix entre els contraris a la independència i els dubtosos, indiferents o la posició dels quals depèn de com actue el Govern espanyol.

Hi ha un desafiament relativament nou que pot ser un factor democratitzador (o no), per la complexitat i contradiccions que presenta. Ens referim a les classes treballadores, amb una base històrica principal que ha sigut del moviment obrer i l'afluència de població immigrant que arriba d'altres continents. La relativa feblesa sindical i la dispersió de la seua orientació política impedeixen, ara com ara, que hi haja un bloc sociopolític que s'expressi en el conflicte social i en l'escenari polític. Les classes treballadores voten a l'esquerra i a la dreta, i molts, s'abstenen. La població mal denominada *immigrant* —en realitat residents, a vegades amb nacionalitat,

d'altres amb estatus legal i d'altres *sense papers*— forma part majoritàriament del *precariat*, té baixa integració sindical i quasi nul·la participació activa en la vida política. Si bé no hi ha una atracció fatal envers l'extrema dreta, tampoc hi ha una atracció massiva d'aquests sectors populars envers les noves o renovades esquerres. Les va perdre fa temps el PCE, quan es va trencar, i les ha anat perdent després el PSOE a través del penós camí que ha discorregut de l'esquerra moderada al centrisme demagògic i conservador. Podemos i els seus aliats (inclosos tant els *indignats* com els postcomunistes) representen forces polítiques amb indiscutibles orientacions progressistes, però la seua base militant i electoral és més de classes mitjanes que populars i obreres. El seu desafiament és arribar a aquestes classes, la qual cosa requereix paciència, organització i propostes polítiques que els generen molta confiança i una mica d'entusiasme.

L'immobilisme de la troica liderada pel PP de Rajoy, i amb l'actual i lamentable dirigència del PSOE, d'una banda, i la persistència de la crisi econòmica —encara que es done un relatiu dinamisme en alguns sectors exportadors i turístics—, d'altra, ofereix una oportunitat a les noves forces polítiques tant en les classes mitjanes com populars. La crisi econòmica iniciada en els anys 2007-2008 i les polítiques bàrbares d'austeritat neoliberal van generar forts moviments socials com les mareas de la sanitat i d'altres serveis públics privatitzats; la plataforma contra els desnonaments, que va obtenir suport de la gran majoria de la ciutadania; les mobilitzacions contra els bancs i entitats financeres; les vagues de treballadors contra els acomiadaments; les reformes laborals; la reducció dels salaris. Malgrat el creixent *precariat* i les altes taxes d'atur, hi ha no solament una mica de reactivació econòmica, sinó també sindical, la qual cosa pot reforçar-se amb la presència de les noves forces polítiques. Les resistències populars generen amenaces i actuacions represores, polítiques i judicials, l'expressió més explícita de les quals es fa present davant de tot tipus de protestes, vagues i campanyes. O controls policials il·legals. L'expressió

més evident ha sigut la llei mordassa.²⁶ S'hi afegia la corrupció, que afecta principalment el PP i les dretes en conjunt, però també el PSOE i el centredreta català. En aquesta última dècada s'han multiplicat els escàndols de les elits privilegiades, precisament quan una gran part de la població s'empobria, feien fallida les pimes (petites i mitjanes empreses), molts professionals tancaven les seues oficines i la desocupació d'assalariats afectava el 25 % de la població activa. L'evasió fiscal, les grans fortunes d'origen desconegut (en molts casos vinculades a la corrupció i a l'especulació), els salaris i altres emoluments de directius de les entitats financeres i grans empreses podien ser cent vegades més que els d'un treballador mitjà. La corrupció va arribar a la casa reial i al conjunt del partit governant, el PP, i, en general, ha afectat tant les cúpules econòmiques com les polítiques. Els joves van percebre que estaven *fora de joc*, es consideraven al marge de les institucions i dels partits polítics. No tenien ni confiança ni esperança. I els majors enyoraven aquells temps en els quals encara es creia en el futur. L'aparició de nous moviments polítics ha obert noves esperances. No obstant això, la corrupció provoca, ara com ara, més desmoralització social que reacció política. Però aquest enorme malestar pot trobar en les forces polítiques renovades una reacció ciutadana que trenque el sinistre.

CONCLUSIONS

En conclusió, l'esperança és una renovació política que trenque l'immobilisme sinistre dels últims vint anys. El moviment dels indignats va ser alguna cosa més que un moment d'efervescència; va ser un procés accelerat de socialització política de les generacions nascudes i desenvolupades a partir dels anys vuitanta i noranta. Han viscut en un marc en el qual les coses bones ja

s'havien conquistat i s'estaven deteriorant, i les dolentes creixien, i els afectava especialment. Tot i que no eren els únics, ni molt menys; uns altres ho han viscut i ho viuen ara en pitjors condicions: els immigrants, la gent gran, els desocupats (que en molts casos, no trobaran ocupació mai més). La base social i cultural de Podemos i les seues confluències disposa d'unes capacitats de resistència, mobilització i elaboració d'alternatives per la seua formació, suport familiar i la manca de pors acumulades; procedeixen tant de classes mitjanes com de famílies de treballadors qualificats i, en molts casos, amb passats combatius. Però aquests col·lectius pateixen de tres limitacions. Una, el desconeixement i, amb freqüència, el desinterès pel passat. Hi existeix un cert sentit adamista, com si la història comencés amb ells; hi ha una certa negativitat respecte a les pràctiques polítiques i socials, com si tot fos rebutjable. Una segona limitació és l'heterogeneïtat i coherència de la seua cultura política. Denuncien els efectes de la vida política i econòmica, s'escandalitzen dels privilegis i de les exclusions, però no sols posseeixen bases comunes interpretatives (com ho van ser el liberalisme o el marxisme), sinó que també desconeixen els mecanismes de la política, dels partits i de les institucions. Els resulta difícil concretar projectes polítics possibles i de confiança. Per a reformar, cal incidir en els sistemes polítics i econòmics existents, atés que ningú es planteja res semblant a una revolució clàssica. Finalment, una tercera limitació és que la seua experiència organitzativa és pròpia dels moviments socials emergents, en molts casos minoritaris i discontinus. S'hi funciona per assemblees i per portaveus, la qual cosa correspon als nous moviments socials, però no a les organitzacions de masses (sindicals, cíviques o professionals), ni tampoc als partits, i desconeixen encara més el funcionament de les institucions, els pactes, l'ús del marc politicojurídic i financer, l'ús de les eleccions i, sobretot, de les reeleccions, etc. No es tracta d'una crítica, sinó de la necessitat que aquests moviments maduren, s'estructuren per a la política a gran escala, i no únicament fabriquen prototips que no es generalitzen.

La novetat positiva és que el lideratge i la iniciativa han correspost principalment als *joves*, és a dir, als menors de quaranta anys (o que almenys ho sem-

---

²⁶ Llei promoguda pel ministre de l'Interior que evitava les sancions per via administrativa sense intervenció de la Judicatura. Les multes exorbitants, simplement per haver signat una declaració política i una convocatòria d'una concentració o manifestació, podien deixar endeutat el signant durant molts anys. El ministre de l'Interior ha utilitzat jutges o policies com a còmplices de *guerra bruta* contra els seus adversaris polítics o activistes o intel·lectuals crítics.

blen o es consideren joves).²⁷ Posseeixen imaginació, llenguatge fresc, iniciatives..., però obliden les resistències de la realitat. Una resistència es dona, en gran mesura, per part de la ciutadania, de les

classes mitjanes i populars. Per raons diverses hi ha en aquestes majories socials una preocupació per la seguretat i l'estabilitat, i un temor a grans canvis i als conflictes. Hi ha un pòsit conservador, pors llunyanes, presents tranquils i, si és possible, futurs certs. Les alternatives han de comportar una quota de seguretat; demostrar que la inseguretat, la incertesa i el malestar seran creixents amb les actuals polítiques i els mateixos actors. Els *vells* partits polítics no tenien res a oferir que no fos més del mateix. Per això, hi van sorgir aquestes noves forces polítiques; però les *velles* (que, per cert, no tenen més de tres o quatre dècades) estan molt presents en la societat i molt implantades en les institucions. Els uns són rebutjables; els altres poden ser opositors decents o aliats més o menys de confiança. Només hi manca un detall: cal aconseguir arrelament social, hegemonia cultural i construir una força política capaç de guanyar eleccions. Ni més ni menys.

27 Aquesta *jove* generació política ha mitificat la *nova política* i trenca amb la *vella política*. Hi ha una part de veritat si ens referim als partits polítics tancats a les presons de cristall que són els parlaments i altres institucions tan o més opaques i inaccessibles. La frescor del llenguatge i la cultura assembleista és pròpia dels moviments socials. Però quan es plantegen intervenir en altres dimensions de la política, han d'ampliar molt la seua cultura política i organitzativa. Ens referim a les organitzacions de masses (com sindicats, gremis, associacions ciutadanes, etc.) que es deuen als seus membres; als partits polítics, que es presenten a les eleccions i han de convèncer sectors diversos i, a vegades, amb interessos o ideologies dels militants bastant diferents; i el funcionament de les institucions, que oposen resistències burocràtiques, i d'altres forces polítiques a modificar els comportaments inercials i poc transparents. Sobretot, es requereixen pactes per a prendre decisions, aprovar normes o impulsar iniciatives. Cal assumir també les limitacions que imposen els marcs legals i financers, l'opinió pública, les pressions de col·lectius socials o gremials, etc.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Andrade, J. A. (2012). *El PSOE y el PCE en (la) transición*. Madrid: Siglo XXI.
- Anguita, J., i Monedero, J. C. (2013). *Conversación entre Julio Anguita y Juan Carlos Monedero: a la izquierda de lo posible*. Barcelona: Icaria.
- Balibar, É. (2010). *La proposition de l'égaliberté*. París: Puf.
- Balibar, É. (2014). *Ciudadanía*. Madrid: Adriana Hidalgo editora.
- Borges, J. L. (1998). *Obra poética, 2*. Madrid: Alianza Editorial.
- Borja, J. (2011). Los comunistas y la democracia o Los costes de no asumir las contradicciones. *El Viejo Topo*, 277, 22-35.
- Borja, J. (2015). Democracia, insurrección ciudadana y Estado de derecho. *La Maleta de Portbou*, 12, 77-83.
- Borja, J. (2017). Revolución 1917, comunismo soviético y partidos comunistas europeos. *El Viejo Topo*, 351, 25-43.
- Borja, J., Carrión, F., i Corti, M. (ed.) (2017). *Ciudades resistentes, ciudades posibles*. Barcelona: Editorial UOC.
- Bunge, M., i Gabetta, C. (comp.) (2015). *¿Tiene porvenir el socialismo?* Barcelona: Gedisa.
- Gutiérrez, A. (2015). Salir del fiasco socio-liberal para revitalizar el socialismo. En M. Bunge, i C. Gabetta (comp.), *¿Tiene porvenir el socialismo?* (p. 125-161). Barcelona: Gedisa.
- Julià, S. (1989). *Historia del socialismo español*. Barcelona: L'Avenç.
- Méndez, A. (2004). *Los girasoles ciegos*. Barcelona: Anagrama.
- Molinero, C., i Ysàs, P. (2010). *Els anys del PSUC: el partit de l'antifranquisme (1956-1981)*. Barcelona: L'Avenç.
- Molinero, C., i Ysàs, P. (2016). *Las izquierdas en tiempos de transición*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Riquer, B. de, i Culla, J. B. (1994). *El franquisme i la transició democràtica*. Barcelona: Edicions 62.
- Sánchez-Cuenca, I. (2016). *La desfachatez intelectual: escritores e intelectuales ante la política*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

NOTA BIOGRÀFICA

Jordi Borja (Barcelona, 1941) és geògraf urbanista. Té estudis de Dret a Barcelona (1958-1962) i a París. És llicenciat en Sociologia i té un Postgrau en Geografia Humana, un Màster en Urbanisme i cursos de doctorat (1962-1968). És doctor en Geografia Urbana per la Universitat de Barcelona. Actualment, és professor emèrit de la Universitat Oberta de Catalunya. Anteriorment, va ser professor a la Universitat de Barcelona, a la Universitat Autònoma de Barcelona, a la Universitat Politècnica de Catalunya i també a l'Institut Français d'Urbanisme (a París), i a universitats de Londres, Lisboa, Roma, Venècia, Ciutat de Mèxic, Sao Paulo, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Córdoba, Santiago de Xile, Quito (Flacso), Nova York (Pratt Institut i NYU), Califòrnia (Berkeley), etc.

